

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

"РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ У ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ НАРОДУ"

Інтерв'ю з академіком НАН України, професором М. В. Поповичем

Мирослав Володимирович Попович – доктор філософських наук, професор, академік Національної академії наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди, головний редактор наукового журналу "Філософська думка", член редколегій часописів "Практична філософія", "Вища школа", "Людина і Політика", "Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія". Серія "Філософія". Член спеціалізованих вчених рад по захисту докторських і кандидатських дисертацій.

Володіє польською, німецькою, англійською, французькою, чеською мовами.

М. В. Попович – автор понад 250 наукових праць, присвячених проблемам логіки, методології та філософії науки, філософії й історії культури. Серед них монографії: "О философском анализе языка науки" (1966), "Логіка і наукове пізнання" (1971), "Философские вопросы семантики" (1975), "Очерк истории логических идей в культурно-историческом контексте" (1979), "Григорій Сковорода" (1984, у співавторстві), "Мировоззрение древних славян" (1985), "Микола Гоголь" (1989), "Україна і Європа: праві і ліві" (1996), "Рациональність і виміри людського буття" (1997), "Червоне століття" (2005), "Григорій Сковорода: філософія свободи" (2007).

Великий суспільний резонанс мала фундаментальна праця Мирослава Поповича "Нариси історії української культури" (1999), яка видавалася два рази. У 2001 році вона була удостоєна Національної премії України імені Тараса Шевченка. У книзі зображено процес розвитку української культури від найдавніших часів до сьогодення на тлі індоєвропейської та слов'янської міфології.

Народився М. Попович 12 квітня 1930 року в Житомирі. 1953 року закінчив філософський факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка й упродовж трьох років працював директором середньої школи в с. Золотий потік на Тернопільщині. У 1956 році Мирослав Попович вступає до аспірантури Інституту філософії АН України і відтоді все життя залишається його працівником. Тут він захищає кандидатську дисертацію "Ірраціоналізм у сучасній французькій філософії" (1960) і докторську дисертацію "Філософський аналіз мови науки" (1966). З 1969 року Мирослав Володимирович – завідувач відділу логіки і методології науки, а з 2001 – директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. У 1992 році Мирослав Попович обраний членом-кореспондентом, у 2003 – академіком НАН України.

Мирослав Володимирович Попович нагороджений Орденом "За заслуги" III ст. (1996), орденом князя Ярослава Мудрого V ст. (2005), Орденом Почесного легіону (2005, Франція).

Мирослав Володимирович – видатний український філософ, культуролог, вчений зі світовим ім'ям, громадський діяч, надзвичайно ерудована людини, чудовий співрозмовник, з яким можна говорити на будь-які теми: про культуру і політику, про науку і релігію, про поезію і музику, про філософію і любов. Він продовжує активно працювати, читає лекції, консультує, опонує й керує написанням дисертаційних робіт, бере активну участь у конференціях, виступає по телебаченню, видає монографії і друкує статті, дає інтерв'ю. А теми, які він розглядає, так чи інакше завжди торкаються питань культури, духовності, гуманізму, науки і моралі, проблем українського націє- і державотворення, глобалізації.

ІНТЕРВ'Ю ДЛЯ ЖУРНАЛУ "ВІСНИК ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА"

Події початку XXI століття дедалі більше переконують, що воно буде епохою трансформацій. А переломні стадії в розвитку суспільства супроводжуються не стільки економічними, політичними, соціальними, екологічними катаклізмами і катастрофами, скільки тими потрясіннями, які випробовує і переживає духовна сфера соціуму, суспільна свідомість. Вимагаючи переосмислення і переорієнтації усталених норм, правил, цінностей життєдіяльності, трансформації руйнують попередні переконання і вірування, світоглядні установки, змінюють сам смисл людського існування. Драматичність таких ситуацій ускладнюється тим, що вони зумовлені процесами глибокої психологічної ломки, протистоянням консервуванню старих стереотипів мислення і необхідності прийняття нових. Тому свідомість епохи трансформації справедливо називають нещасною свідомістю.

Специфіка трансформаційних періодів полягає і в тому, що вони зумовлюють необхідність корекції не стільки окремих уявлень, ідей, принципів і норм поведінки людей, а вимагають кардинальної якісної духовної переорієнтації, зміни світоглядної парадигми.

Відтак, у наш надзвичайно динамічний час важливим є філософський контекст тих змін, які відбуваються у сучасному глобальному світі. Ми зустрілися з Мирославом Поповичем, доктором філософських наук, професором, академіком НАН України, директором Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди, і попросили його відповісти на низку запитань.

– Глибокошановний Мирославе Володимировичу! Очевидно, варто почати нашу розмову із наукових справ, адже Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, який Ви очолюєте з 2001 р., – це потужний науково-дослідний центр. Хотілось б почути з Ваших вуст, над чим працюють сьогодні науковці інституту?

– Інститут філософії працює над багатьма проблемами, що інколи, здається, мають між собою мало спільного. Є, скажімо, відділ логіки і методології науки, який розробляє різні питання – від побудови логічних числень, що найбільш адекватно формулюють деякі пізнавальні та моральні проблеми, до загальної теорії знакових систем як методології гуманітаристики. Близький до цієї дослідницької групи відділ філософії науки, але й у ньому є напрямки досліджень, що їх важко приєднати до традиційної логіко-методологічної схеми, наприклад, екологія та теорія стабільного розвитку. Відділення релігієзнавства досліджує сучасний стан релігійності в Україні, сектор міжнародних відносин аналізує ситуацію в Україні з точки зору міжетнічних стосунків. Так можна переглянути всі напрямки, а якщо до цього додати ще й державні замовлення на політично актуальні теми і гранти різного роду, то картина поля досліджень стане дуже строкатою.

Однак, при ближчому ознайомленні зі змістом праць, що видрукувані нашими співробітниками, стане зрозуміло, що всі вони сконцентровані навколо однієї великої різнобічної проблеми. Всі ми врешті-решт працюємо над тим, щоб сформулювати концепцію *сучасного гуманізму*. Іншими словами, ми з різних сторін підходимо до питання, що таке людина, які у неї є вічні проблеми і як вони формуються і розв'язуються сьогодні, тут і зараз, у нас, на нашій Батьківщині.

Зазначу й таке: сьогодні серед деяких науковців і чиновників від науки у контексті освітньо-наукових реформ висловлюється думка щодо закриття Академії наук України, Інституту філософії і передання всього на потребу кафедр філософії різних вищих навчальних закладів. Однак чи можна мати окрему повноцінну кафедру, скажімо, сучасної зарубіжної філософії чи кафедру історії філософії? Зараз відповідні кафедри є, наприклад, в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, але вони не мають належного педагогічного навантаження. Якщо ми розпустимо наших фахівців по ВНЗ, то зникне спеціалізація і виникне багато непотрібних кафедр. Централізація наукової роботи об'єктивно необхідна. Те, що така система існувала в Україні завдяки зусиллям академіка В. Вернадського, врятувало нам багато інтелектуальних сил. Українська наука, щоб не перетворитися на щось маргінальне, сьогодні має творитись не лише в університетах, в інших ВНЗ, а й в спеціалізованих установах – на кшталт Академії наук України, Інституту філософії.

Інша справа – позиція науковця в сучасних умовах. Призначення науковця буде виконуватись тоді, коли він не буде політично заангажованим. Необхідно відокремити науковців (як і митців) від політики і політиків. Щоправда, мені про це дещо дивно говорити, адже я не є взірцем кабінетного вченого. Але теоретично я сповідую саме такий статус.

– Побуває думка (і вона певною мірою не безпідставна), що в нашого північного сусіда – Російської Федерації філософія розвивається успішніше, ніж в Україні. Частина українських філософів добросовісно займається запозиченням ідей (нерідко без посилання на їх авторство) західних або російських філософів, більш-менш адекватним перекладом та інтерпретацією їх текстів і надзвичайно слабо простежується їх творчий, креативний потенціал. Як наслідок, на тлі досягнень філософів сусідньої країни, українські філософи особливими здобутками похвалитися не можуть. Це підтверджується й індексом цитування російських філософів, солідністю їхніх періодичних видань, зокрема, журналів "Вопросы философии", "Философские науки". Чи погоджуєтесь Ви з таким твердженням? Якщо так, то чим це можна пояснити? Які найбільш вагомі проекти реалізовані вітчизняними філософами, принаймні за останні п'ять років?

– Характеризувати найбільші досягнення і невдачі вітчизняних філософів я б не хотів, бо це справа читача. Додам лише, що низка праць наших співробітників (як і філософів-викладачів українських ВНЗ) здобули європейське визнання, відзначені високими преміями. Так, до існуючої раніше премії імені Марії Злотіної за кращу монографію цього року колектив Інституту філософії НАН України разом з іншими представниками філософської спільноти заснував премії в різних номінаціях, а саме: премію імені Сергія Кримського за найбільш новаторську книгу; премію імені Віталія Табачковського за найкращу книгу молодого філософа (до 35 років); премію імені Юрія Прилюка за найкращий

редакційно-видавничий проект у галузі філософії. 15 лютого цього року в Інституті філософії НАН України відбулися наукові читання "Філософія і суспільство: минуле й сучасне" та були вручені Премії з філософії 2010-2011 рр. Лауреатами премії ім. М. Золотіної за кращу філософську монографію останнього десятиріччя стали Степан Кошарний (посмертно) – "Феноменологічна концепція філософії Е. Гусерля: критичний аналіз" (К. : Український Центр духовної культури, 2005) та Андрій Баумайстер за монографію "Філософія права" (Вінниця : О. Власюк, 2007). Премію імені Сергія Кримського за найбільш новаторську філософську концепцію, викладену в наукових публікаціях, присуджено Віктору Малахову за книжку "Уязвимость любви" (К. : Дух і літера, 2005). Премію імені Юрія Прилюка за найкращий видавничий проект у галузі філософії отримав "Європейський словник філософії. Лексикон непередкладностей. Том 1" (К. : Дух і літера, 2009). А премію Віталія Табачковського за кращу друковану працю молодого дослідника у галузі філософії здобув Микола Симчин за книжку "Philosophia rationalis у Києво-Могилянській академії: компаративний аналіз могилянських курсів логіки кінця XVII – першої половини XVIII ст." (Вінниця: О. Власюк, 2009). Спеціальну відзнаку від Українського філософського фонду за значні досягнення у царині філософії отримав автор наукового коментарію до видання "Думок" Б. Паскаля Олег Хома (К. : Дух і літера, 2009). Зазначу, що цей жанр дещо забутий, але завдяки таким дослідникам, як О. Хома відроджується. Повернення до коментарів – це повернення історико-філософської культури, яка найбільше потрібна нашим дослідникам і суспільству загалом. Ці премії – своєрідна форма самоорганізації філософської спільноти, і, на мою думку, дуже вдала. Вони мають великі перспективи. Вважаю, що це перший крок на шляху до підвищення соціальної ролі філософії у нашому суспільстві. Хотілося б, щоб про ці премії, засновані Інститутом філософії НАНУ, Українським філософським фондом і Соціологічним центром ім. Н. В. Паніної, знало якомога більше людей. І підтримувалися вони не тільки Фондом "Відродження" (що, безперечно, заслуговує на вдячність), а й українською державою. Держава повинна бути зацікавлена в цьому. Про це детально зазначалося у газеті "День", і я б не хотів повторюватися (*див.* : День. – 18-19 лютого 2011 р. – С. 1, 4–5).

– Сьогодні багатьох турбує: чи буде такою ж мірою розвиватися інтерес до філософії у XXI столітті, як і в минулому? З цього приводу песимісти "песимісткують", оптимісти "оптимісткують", а реалісти мовчать. А що думає з цього приводу директор найшанованішої академічної установи України?

– Перекоаний, що інтерес до великих і вічних філософських проблем не згасне ніколи. Часом він реалізується в спеціальній філософській літературі, часом – у художньому слові в різних жанрах, від притчі до епопеї, але навіть в приземлену і прагматичну епоху такі поняття, як життя, смерть, доля, духовність, свобода і провина, завжди постають перед людиною. Філософія (як і поезія) виникає із унікальної особливості людини – вміння дивуватися. А людина, яка дивується, неминуче задається питаннями: що є об'єктом здивування, яка його сутність, який смисл його існування.

На перший погляд може здатися, що пересічному українцеві сьогодні до філософії немає геть ніякого діла (як і, мовляв, філософії до нього), а надто в наші дні, коли інтереси людей явно обмежені лише проблемами виживання. Але справа тут у тому, що філософія, хай би якою неочевидною була ця істина, є наукою і про наше повсякденне життя теж. Тільки вона розглядає проблеми цього життя не під "мікроскопом", а використовуючи методику "високого пташиного польоту". Синтезуючи думки, явища, факти та події, філософія робить відповідні узагальнення, які зовсім не є абстракціями, а мають безпосереднє відношення до таких засадничих категорій суспільного життя, як свобода, демократія, індивідуалізм, колективізм, лібералізм, справедливість, реформи, прогрес, зрештою – економічне процвітання. А головне, хто, як не філософи (не за формальними регаліями, а за станом розуму й душі), зможуть обґрунтувати тісний зв'язок між свободою і культурою, свободою та цивілізацією (у справжньому, гуманістичному сенсі цього слова), свободою і державною незалежністю тощо. Ще Аристотель казав, що людина не просто потребує життя, життя людину цікавить як місце для її цінностей. До речі, саме з філософії починалася справжня інтелектуальна історія демократизації суспільства у Стародавній Греції. Філософія і філософи зараз дуже потрібні суспільству. Сутність філософії полягає в тому, як, виходячи із наявного буття, що потопає у дрібницях повсякденного побуту, вибудувати питання про сутність буття, здійснити прорив у сферу духовності, сферу смислів дійсного людського існування. Як би не змінювався світ, а разом із ним і людина, люди рано чи пізно через дрібниці повсякденного побуту звертаються до проблем сутності і смислу буття.

Попри культивування індивідуалізму та свободи, що межує зі сваволею, реальне життя повертає нас до необхідності визнання загального, суспільного як основи становлення, розвитку та існування кожної окремої людської одиниці. У нещодавно виданому романі Ліни Костенко "Записки українського самашедшого" дуже точно визначено діагноз українському суспільству: "Ми статисти духовної пустелі; нас підхопило якимсь грязьовим потоком, і несе, і не дає стати собою". Гіркі, але водночас і правдиві слова! Вони повинні змусити "протверезити" як вчаділих від погоні за владою і прибутками можновладців, так і простих смертних, збайдужілих, зомбованих та дезорієнтованих людей. Без

повноцінного культурного процесу народ з часом перетворюється на населення. Повноцінне існування – це коли людина вміє піднятися над буденністю, зазирнути "по той бік" світу матеріального. Людина без місії та понад смислу у собі – просто нудотний споживач, а не Творець, Особистість. Для Вічності цікавий лише той, хто зумів, зміг, став, відбувся.

– Інколи серед науковців виникає запитання: "А чи не переоцінюємо ми затребуваність філософії, інтелектуалів у сучасному українському суспільстві?". Наскільки суспільство поділяє такі погляди?

– Філософія не втрачає і не може втрачати актуальності в будь-якому культурному суспільстві, адже не втрачають актуальності ті проблеми, які вона намагається розв'язати. Людина глибоко інтегрована у розмаїття зв'язків і взаємодій буття, її онтологія не суверенна. Звісно, що інтелектуали завжди "заважають". Навіть, коли пишуть про суто інтелектуальні речі – про життя і смерть, про любов і ненависть... Тому дуже важливо, щоб у суспільстві була атмосфера, коли всі події оцінюються не тільки з погляду того, скільки виплавлено тонн сталі, побудовано квадратних метрів житла, надосно літрів молока тощо. Хоча, я чудово розумію, що від цього залежить життя, але коли все зведеться до таких обрахунків, тоді навіщо ми здобували самостійність чи говоримо сьогодні про проведення якихось реформ? Людина живе почуттями. Матеріальний бік – це лише паливо, яке надає енергетику. Люди працюють не тільки за матеріальні блага (звичайно, важливо, щоб вони їх мали). А це означає, що Україна в цьому відношенні має великий потенціал. Треба думати не тільки про те, що буде через 5-10 років, а й через 100. Для держави це має бути не тільки 100, а й півтисячі, не кажучи вже про тисячу років. Мислити стратегічно – це значить залучати інтелектуальні сили. Це може бути фантастика, поезія, але треба думати про майбутнє. Саме філософія породжує суттєві зміни у житті суспільства. Філософія може дати потрібний поштовх до пошуку сенсу життя і до самопізнання. Але розв'язок складних питань життя треба знайти самому. Вичерпаність же філософської думки призводить й до вичерпаності ресурсів суспільства, перспектив його розвитку, як це трапилося в колишньому радянському суспільстві за умов монопольного панування лише однієї марксистко-ленінської філософії. Сьогодні ж багатоманітність філософської думки в суспільстві, незважаючи на негаразди й хаотичність свідомості, є однією із передумов прогресивного розвитку українського суспільства, його найближчих і віддалених перспектив, майбутнього.

Зазначу й таке: в структурі філософії поряд з академічними і вузівськими дискурсами, які відображаються в різноманітних публікаціях, лекціях і дискусіях, присутній і могутній пласт так званої практичної філософії, доступної і зрозумілої всім людям: від підлітків до людей старшого віку, від школярів до академіків. Ця проблема неодноразово обговорювалася на сторінках таких вітчизняних часописів як "Філософська думка" і "Практична філософія".

Чи потрібні інтелектуали сучасному українському суспільству? На мою думку, якщо ми будемо зосереджуватися тільки на проблемах, які стосуються безпосередньо матеріальних аспектів життя людей, їхнього добробуту, то лідерами, володарями нашого суспільства будуть ті, хто про це постійно думає. У тому стані, в якому зараз перебуває наша держава, зрозуміло, що вона, насамперед, переймається проблемами матеріального стану, добробуту, елементарного виживання. Але навіть це у неї не дуже добре виходить, тому не можна зосереджуватися тільки на цій складовій. Це призводить до зворотного ефекту. На жаль, сьогодні дедалі більше виявляється людський розрив, який пронизує інформаційно-технологічну цивілізацію. Особливо сильно він виявляється у відшаруванні науки і техніки від гуманістичних зв'язків і проблем. Техніка, технологія та економіка самі по собі можуть бути нейтральними, але відношення духу до них неминуче стає духовним, а технізація духу, технологізація розуму можуть легко постати загибеллю духу і розуму. Як і духовність, відірвана від розуму і почуттів, від морально-етичних корелятів, уподібнюється найстрашнішим формам демонізму.

А запит на мислителів у нашому суспільстві, безперечно, є. Я переконаний в цьому. Інша справа, що вони незнані, тобто "невидимі". Є проблема і в самих українських інтелектуалів, зокрема, філософів – вони мають займати більш суттєве, важливіше місце в суспільстві, бо багато що в країні залежить від їхньої власної ініціативи. Скажімо, французькі філософи – це найбільш шановані люди у суспільстві. Французьке суспільство, політики, навіть ті, хто володіє економічною складовою країни, прислуховуються до них – до того, як вони сприймають світ. Нашим філософам теж треба відігравати вагомішу роль в суспільстві. І я дуже радий, що філософи починають це усвідомлювати.

Щодо тверджень про відсутність у нас сучасних мислителів, людей, які переймаються сучасними болями українського суспільства, то з цим погодитися не можна. Згадаймо славної пам'яті Сергія Кримського, наших інтелектуалів Івана Дзюбу, Ліну Костенко, Євгена Свєрстюка, Володимира Панченка, Євгена Головаху, Миколу Жулинського та багатьох інших. Ці люди створили засади гуманістичного розвитку вітчизняної філософії, які б могли працювати на благо всього суспільства. На жаль, їхні знання використовують лише у вузькому колі. Чому? Тому, що в суспільстві не забезпечене сприйняття сучасних українських інтелектуалів. Попередня радянська система зламана, а нова не звертає

достатньої уваги громадськості. Через це Україну постійно переслідують культурні, суспільні, політичні, економічні проблеми, які розвинені країни давно вже вирішили, причому за допомогою, в тому числі наших інтелектуалів. Ми ж, незважаючи на те що поряд із нами знання світового значення, не просуваємося вперед. Уся справа у державному ставленні до гуманітарної політики. Влада повинна чітко усвідомити, що лише пропаганда національних пріоритетів дасть плідний результат. Ми маємо виборювати свої цінності. Захищати те, що є для нас святим – те, що ми давній народ, який має велику культуру. Перед українською культурою постає завдання надзвичайної складності – долучитися до глобалізованого "Ми" й водночас зберегти самобутній життєвий світ, відчуття власного національного "Я". Вкрай рідко можна спостерігати настільки внутрішньо суперечливе поєднання різних історичних традицій, міфів, культурних моделей, як в Україні. Пам'ятаємо при цьому, що культурне розмаїття та існування багатьох культур є джерелом багатства, проте може спричинити глибокий конфлікт і зіткнення ідентичностей.

– Чому так скромно виглядають наші дослідження з філософії, історії, соціології, політології на міжнародному рівні? Влітку 2008 року в Сеулі відбувся XXII Всесвітній філософський конгрес. Яка причина того, що в ньому не брали участі вітчизняні філософи?

– Чому так скромно виглядають наші дослідження з філософії? Дозвольте не погодитися із загальною оцінкою досліджень. На мою думку, над нами тяжіє уявлення про "золотий вік" минулого, епоху "класики", щодо якої ми всі – немовби німецькі епігони. Але в філософії так само, як в науці й літературі, в будь-яку епоху є великі та малі імена. Конкретніше, за умов недавнього минулого чітко відділялися "класики марксизму" від рядових філософів (навіть в переліку використаної літератури К. Маркс, Ф. Енгельс і В. Ленін, а також перші чи генеральні секретарі йшли окремим списком), а всі мислителі після Г. Гегеля взагалі перераховувалися як сучасні буржуазні епігони, варті лише нищівної критики. Звичайно, як і в галузях точних наук або в художній літературі, існують численні не дуже виразні праці, що створюють тло для яскравих досягнень, але існують і справжні зблиски таланту. Я маю на увазі не тільки сучасні твори наших чи західних авторів, скажімо, С. Кримського, В. Табачковського, В. Бичка, А. Колодного, але й кращі дослідження, написані в марксистському понятійному каркасі, як, наприклад, праці М. Л. Злотої, П. В. Копніна чи В. І. Шинкарука. А розставить всі наголоси історія. Хоча і нам не треба чекати, поки кращі сучасні твори забудуться і потім будуть "перевідкриті" майбутніми дослідниками-ентузіастами. Просто треба бути доброзичливішим один до одного і шукати досягнень ретельніше, ніж недоліків.

Вітчизняна філософія має серйозні реальні здобутки, але вона маловідома широкому загалу. Це погано, тому що саме філософія закладає основи інтелектуального життя. Сьогодні як ніколи потрібен філософський підхід до осмислення всіх нагальних людських питань, будь-то філософські міркування у медійній сфері, у царині культури, політичній сфері, не кажучи вже про економіку, бо є певні стереотипи, традиції, очікування людей, які важко змінювати. Філософи завжди перебували на певній дистанції від публічної політики. Філософія має брати на себе функцію певного духовного оперття, інтелектуального опору.

А в роботі XXII Всесвітнього філософського конгресу (Сеул, 2008 р.) українські філософи не брали участі із-за банальної причини: не було грошей. Сподіваюся, на XXIII Всесвітній філософський конгрес (Греція, 2013 р.) вітчизняні філософи поїдуть. До того ж Греція географічно набагато ближче до України, ніж Південна Корея.

– Останні десятиліття, XX – початок XXI століть позначилися стрімким розвитком глобалізаційних процесів, які докорінно трансформують індивідуальне й суспільне буття. Сьогодні глобалізація – не просто ідея чи проект, а об'єктивна реальність. У цьому зв'язку виникає питання: "До творення якого світу веде нас глобалізація?". Чи є це рух назустріч нового творення світу?

– Добре це чи погано, але ми живемо в добу глобалізації. Вона є наслідком багатьох фінансових, політичних, соціально-економічних, культурних процесів, пов'язаних, насамперед, із широким використанням інформаційних технологій і нових засобів зв'язку, комунікації. Глобалізація – це сутнісно нова якість історичної ситуації, в яку людство втягувалося протягом останніх чотирьох-п'яти десятиліть. Як мегатенденція до об'єднання людства в єдину спільноту, чи, за висловом М. Маклюєна, в "глобальне село", глобалізація характеризується посиленням взаємозалежності людства на всіх рівнях: локальному, національному, регіональному, глобальному й у всіх вимірах: економічному, політичному, соціокультурному. Водночас глобалізація руйнує умови людського існування, послаблює автономію національних держав, їх здатність захищати своїх громадян шляхом регулювання економічних процесів і перетворює весь світ на колонію транснаціональних корпорацій. Нині ми стаємо свідками формування, говорячи словами античних мислителів, глобального соціуму. Глобалізація може і повинна розглядатися як мегатенденція до об'єднання людства, яка втілена в діалектиці просторово-часових перемішень,

взаємодій і трансформацій антропосоціальних (культурно і політично пов'язаних) цілісностей. Глобалізація має і суто культурний, метафізичний вимір.

Тому глобалізація – це, без сумніву, філософська проблема. Не важко виявити зв'язок між глобалізаційними стратегіями і такими загальними філософськими категоріями, як єдине, ціле, загальне тощо. До числа філософських передумов глобалізації можна віднести космополітизм стародавніх греків, проект всесвітньої "федерації держав" І. Канта, ідею комунізму як "усуспільненого людства" К. Маркса, ідею "глобального громадянства" Ю. Габермаса і т. ін. На жаль, процес сучасної глобалізації відбувається за західним (капіталістичним) сценарієм, і це несе в собі велику небезпеку для стійкого розвитку, майбутнього людства. Глобалізація, якою рухає винятково прибуток, – це фактично нова форма поневолення і знищення людства.

Світова спільнота стоїть на порозі глобальних змін і небезпек, які впритул наблизилися до людства і потребують нового нетрадиційного осмислення і негайних рішень. Нова ера потребує нової філософії, нової граматики мислення. Не випадково XXII Всесвітній філософський конгрес, який проходить з 30 липня по 5 серпня 2008 р. у Сеулі (Південна Корея) обрав як предмет наукового пошуку дещо незвичну тему – "Переосмислюючи філософію сьогодні". Нині є нагальною потреба на основі діалогу цивілізацій переосмислення природи, ролі і відповідальності філософів в епоху глобалізації. Певною мірою відповіді на ці питання має дати XXIII Всесвітній філософський конгрес, який відбудеться у Греції в 2013 році. Деякі західні філософи, зокрема, мексиканський філософ Ендрю Дюссель, пропонують зробити універсальні норми і цінності настільки релевантними, щоб вони узгоджувалися з традиціями всіх локальних цивілізацій, і були настільки адекватними, щоб мати справу з глобальними проблемами сучасності, тобто такий проект, який би розроблявся поза межами євроцентризму, неолібералізму і постмодернізму. Глобалізований світ розмаїтий, проте він єдиний. І тільки зберігши цю єдність, можна розраховувати на існування розмаїття. Сучасний світ – це світ взаємопов'язаних сутностей.

– Якщо говорити про проблеми сучасного світу, то чи поділяєте Ви думку, що сучасна людина намагається уникнути алгебраїзації усіх сфер її життя, бо будь-яке квантитивування виміру людини має антигуманний характер? Адже це, справді, серйозна загроза профанації світогляду, яка сьогодні домінує і в політиці, і в науці, і в мистецтві, і в нашому повсякденному житті.

– Це питання так чи інакше торкається відносин із "третім світом", глобалізації і втрати ідентичності за умов "алгебраїзації" нашого життя. Мені хотілось би звернутися до реальності сучасного світу як до прикладу активної участі новітніх технічних і гуманітарних досягнень в соціальних процесах.

Так, на величезних теренах арабського світу років 30-40 тому утвердилися національні владні режими, очолювані переважно військовими. Орієнтації цих режимів переважно були, як у нас кажуть, національно-патріотичними, і загроза космополітичного виродження, втрати етнічної ідентичності і водночас граничного збіднення духовно-чуттєвого життя була дуже далеким привидом. За двадцять-тридцять років безроздільної влади колишні молоді полковники-ентузіасти стали настільки корумпованими диктаторами, що навіть там, де на сировинних ресурсах добробут їх народів "в середньому" перевищував рівень деяких європейських, ненависть до "своїх" гнобителів перевищувала всі припустимі стандарти. У результаті режими посипалися як карткові будиночки після першого серйозного стусу.

Важко сказати, як в близькому майбутньому складеться доля арабських народів Магрибу та Близького Сходу. Але одне можемо відзначити упевнено: широкі контакти із Заходом, особливо молоді, привели до формування нових цінностей, допомогли осмислити цінність свободи, сприяли росту свідомості прав людини, записаних у документах ООН. Така глобалізація демократичної самосвідомості виявилась потрібною і досяжною, і проблема полягає тільки в тому, чи вистачить у суспільства сил для впровадження її в життя. І менш за все згадані конфлікти схожі на конфлікти цивілізацій.

З іншого боку, мобілізація політичної активності досить широких кіл суспільства, передусім, молодих, стала можливою завдяки Інтернету і мобільним телефонам. Виявились досяжними такі методи організації політичних акцій, які ще кілька років тому здавались казковою утопією.

Тому звичні уже і для нас застереження щодо загрози підступної глобалізації варто розглянути критично. Ані технологічно, ані з гуманітарного боку поширення європейських культурних стандартів безпосередньо не тільки не становить небезпеки, а й є неминучим супутником прогресу. Величезну небезпеку становить поєднання волохатого консерватизму з новітньою технікою і суспільною технологією, спрямоване на тотальний контроль диктаторської влади над суспільством.

Сказане зовсім не означає, що наше майбутнє безхмарне. Європейські стандарти – це, насамперед, стандарти політичної свободи, національної незалежності та економічного добробуту, тобто, якщо говорити про останнє, – боротьби з бідністю як соціальною хворобою. Це – єдине цілісне завдання, і сучасні європейські нації прагнуть подолати свої труднощі в такий спосіб, щоб не постраждав жоден із згаданих вимірів. Філософський погляд на речі в суспільній самосвідомості якраз і полягає в тому, щоб

осмислити сьогодення синтетичним чином, поглянувши на навколишній світ як на цілісність, в його ретроспективі і перспективі.

Це можна проілюструвати на прикладі національної культури. Поверховий погляд полягає в тому, що ми намагаємося повернути національній культурі її давні забуті чи неосмислені сторінки. І це цілком нормально і правильно, якщо тільки при цьому ми не намагаємося просто зберегти минувшину і поглянути на сьогоднішній світ очима наших предків. Сьогодення неможливо зрозуміти, якщо на нього дивитися очима давно минулої доби. Навпаки, давнина стає зрозумілою і близькою, якщо її осмислювати з сьогоднішніх позицій, стоячи на плечах гігантів. Так стоїть справа в науці, так стоїть вона і в гуманітарії.

Сказане відноситься до розуміння смислу історичних подій такою ж мірою, як і до інтерпретації музичного твору чи природи евклідової та неевклідової геометрії. І подібне завдання цілісного розуміння епохи завжди стоятиме перед людьми, – неістотно, чи зватиметься це завдання філософським, чи якимось інакше.

І цілком може статися, що наші з вами зусилля подивитися на життя з таких позицій, які для найвпливовіших кіл суспільства здаються незвичними і незручними, не будуть підтримані. Може, комусь запропонують і чарку цикути. Та тут уже нічого не вдієш – філософи такі ж члени суспільства, як і всі інші люди. Хіба що терпіння у них має бути більше, воно й називається "філософським поглядом на речі".

– Що Ви побажали б читачам журналу "Вісник Житомирського державного університету"?

– Журналу бажаю широкого визнання не лише в Україні, а й поза її межами, цікавих і глибоких історико-філософських, соціально-філософських, релігійно-наукових розвідок соціально-економічних і духовно-моральних трансформацій сучасного українського суспільства, глобальних проблем, вдячної читачької аудиторії і довгого життя.

– Широ дякуємо за цікаву, змістовну розмову і бажаємо Вам успіхів у реалізації творчих задумів.

М. А. Козловець, Ю. П. Саух